

PAXTACHILIK KLASTERLARIDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISH YO‘LLARI (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA).

Yakubova Nasiba Nig‘monjonovna

*O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Biznes va tadbirkorlik
oliy maktabi tinglovchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Samarqand viloyatidagi paxtachilik klasterlarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish strategiyalari o‘rganilgan. Tadqiqot barqaror qishloq xo‘jaligi amaliyotlari, ilg‘or texnologiyalarni qo‘llash va samarali siyosiy choralarga urg‘u beradi. Paxtachilik klasterlarining hozirgi holatini baholash va ularning samaradorligiga ta‘sir ko‘rsatuvchi asosiy omillarni aniqlash uchun integratsiyalashgan metodologiya qo‘llanildi. Tadqiqot natijalari zamonaviy sug‘orish tizimlariga investitsiyalar kiritish, kooperativ tarmoqlarni tashkil etish va bozor talablariga mos yondashuvlarning ahamiyatini ta‘kidlaydi.*

Kalit so‘zlar: *Paxtachilik klasterlari, iqtisodiy samaradorlik, Samarqand viloyati, barqaror qishloq xo‘jaligi, sug‘orish, kooperativ tarmoqlar, bozor talablariga mos yondashuv*

Paxtachilik sanoati O‘zbekiston iqtisodiyotida muhim rol o‘ynab, bandlik va eksport daromadlariga katta hissa qo‘shadi. Paxtachilik klasterlarini joriy etish ushbu sohani modernizatsiya qilish, ishlab chiqarish, qayta ishlash va marketingni integratsiyalashga qaratilgan. Ammo resurslardan samarasiz foydalanish, eskirgan texnologiyalar va bozor cheklovlari kabi muammolar ularning to‘liq salohiyatini amalga oshirishga to‘sqinlik qilmoqda. Ushbu tadqiqot Samarqand viloyati misolida iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan aniq strategiyalarni aniqlashga qaratilgan.

Tadqiqotda miqdoriy ma'lumotlarni tahlil qilish va sifatli intervyularni birlashtirgan aralash usul qo'llanildi. Birlamchi ma'lumotlar klaster menejerlari, fermerlar va siyosatchilar bilan o'tkazilgan so'rovnomalar orqali yig'ildi. Ikkinchi darajali ma'lumotlar manbalari davlat hisobotlari, ilmiy maqolalar va statistik yillik hisobotlarni o'z ichiga oladi. Gektar boshiga hosildorlik, suvdan foydalanish samaradorligi va foyda marjasi kabi asosiy ko'rsatkichlar statistik vositalar yordamida tahlil qilindi. Klasterlarning kuchli, zaif tomonlari, imkoniyatlar va xavflarni baholash uchun SWOT tahlili o'tkazildi.

Agrarindustrial ishlab chiqarishga asoslangan respublikamizning qishloq xo'jaligida chuqur qayta ishlashni va sanoatni rivojlantirmasdan iqtisodiyotimiz ko'rsatkichlarini yuqori ko'tarib bo'lmaydi. Bu jihat Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbuslari bilan qabul qilingan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalish bo'yicha Harakatlar strategiyasida mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish maqsadida belgilangan ustuvor yo'nalishlarida alohida ahamiyat kasb etgan. Iqtisodiyotda yangicha, zamonaviy yondashuvlarni joriy etmasdan turib raqobatbardosh mahsulot yaratish mumkin emasligini ta'kidlashimiz zarur. Taraqqiyot-innovatsiyani talab etadi. "Paxta-to'qimachilik klasteri"- ulkan iqtisodiy loyiha bo'lib, uni shakllantirishdan maqsad-shahar, tuman va viloyat ichida joylashgan bir xil soha korxonalarini va ular bilan yagona texnologik zanjirda bo'lgan ta'lim, ilmiy, injiniring, konsalting, standartlashtirish, sertifikatlashtirish va boshqa xizmatlarni uyg'unlashtirish-innovatsion ishlab chiqarishni tashkil etish asosida raqobatbardosh tovarlar yaratishga yo'nalishtirishdan iboratdir.

Respublika to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatida yuqori va barqaror o'sish sur'atlarini ta'minlash, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va o'zlashtirish, raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish va eksport qilish, modernizatsiya qilishning strategik muhim ahamiyatga ega bo'lgan loyihalarini amalga

1-jadval

2022-2023 yilda faoliyat yuritayotgan paxta-to'qimachilik klasterlar viloyat bo'yicha soni

№	Hudud nomi	Paxta-to'qimachilik klasterlari	Paxta maydoni,ga
1	Qoraqalpog'iston Respublikasi	11	86791
2	Andijon viloyati	15	78991
3	Buxoro viloyati	11	99220
4	Jizzax viloyati	6	77900
5	Qashqadaryo viloyati	18	136036
6	Navoiy viloyati	4	31655
7	Namangan viloyati	7	63406
8	Samarqand viloyati	11	75356
9	Surxondaryo viloyati	11	72370
10	Sirdaryo viloyati	9	75500
11	Farg'ona viloyati	13	82080
12	Toshkent viloyati	6	72161
13	Xorazm viloyati	12	82757
	Jami:	134	1034223

Manba:stat.uz

oshirish hisobiga yuqori texnologiyali yangi ish o'rinlarini yaratish, korxonalarni texnik va texnologik yangilash, ilg'or «klaster modeli»ni joriy etishga qaratilgan tarkibiy qayta tashkil etishni yanada chuqurlashtirish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. 2022-yil 1-aprel holatiga ko'ra, respublikada 20 ta maxsus iqtisodiy zona (keyingi o'rinlarda-MIZ), 116 ta kichik sanoat zonalari direksiyasi (keyingi o'rinlarda-KSZ), 12 ta texnopark va 440 ta klaster mavjud bo'lib, ular tarkibiga: MIZ-512 ta korxonalar, 1865 ta MIZ kiradi., texnoparklar-58 va klasterlar-446 ta korxonalar. Respublikada faoliyat yuritayotgan paxta-to'qimachilik klasterlar viloyatlar kesimida 1-jadvalda ko'rsatilgan.

Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyati samaradorligini yanada oshirish, paxta xomashyosini chuqur qayta ishlash quvvatlarini ko'paytirish, ushbu jarayonga ilmiy asoslangan usullar va intensiv texnologiyalarni keng joriy etish, shuningdek, paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatida yuzaga kelayotgan muammolarni o'z vaqtida bartaraf etish, ularning manfaatlarini davlat hokimiyati boshqaruv organlarida himoya

qilish tizimini yo‘lga qo‘yish maqsadida 2020 yil 22 iyunda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan “Paxta to‘qimachilik ishlab chiqarishini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qabul qilingan Qarori sohada faoliyat yuritayotgan klasterlarni rivojlantirishga muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qildi. Bu Qarorga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi, Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi, Davlat aktivlarini boshqarish agentligi, “O‘zto‘qimachilik sanoat” uyushmasi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar hokimliklari hamda paxta-to‘qimachilik klasterlari tashkilotchilarining “O‘zbekiston paxta-to‘qimachilik klasterlari” uyushmasini tashkil etish hamda uyushma tuzilmasida tizimli muammolarni bartaraf etish, marketing innovatsiyalarini faol joriy etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish, shuningdek, zamonaviy tendensiyalarni hisobga olgan holda tarmoqni rivojlantirishning istiqbolli va ustuvor yo‘nalishlarini aniqlashni ta‘minlovchi maslahat organi-Paxta-to‘qimachilik klasterlari kengashini tashkil etish to‘g‘risidagi takliflari ma‘qullanishi asosida Kengashning tashkil etilishi klasterlar manfaatlarini davlar miqyosida himoya qilish darajasiga chiqardi.

Klasterlar uch tomonlama kelishuv doirasida Qishloq xo‘jaligi vaziri bilan kelishilgan holda Qoraqalpog‘iston Vazirlar Kengashi Raisi va viloyatlar hokimlarining qarorlari asosida ish boshlaydi. Paxta-to‘qimachilik klasterlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo‘yicha Respublika komissiyasi tugatilib, klaster faoliyatini tashkil etish istagida bo‘lgan arizachilar ochiq va shaffof onlayn tanlov asosida tanlab olinadi.

Qishloq xo‘jaligi vazirligi klasterlar reestrini yuritadi va uni muntazam ravishda o‘z veb-saytida e‘lon qiladi. Vazirlikka faoliyatning asosiy ko‘rsatkichlari tizimi asosida klasterlar reytingini shakllantirish vazifasi yuklatildi. Sanoatni raqamlashtirish uchun “e-urug” platformasi 2024-yil oxirigacha ishga tushiriladi. Bu urug‘chilik korxonalarini va fermer xo‘jaliklarining o‘zaro integratsiyalashuvi, urug‘lik ta‘minoti va zaxiralari, ularning hududlarga mosligi, agrotexnologiyasi, nav va duragaylar uchun urug‘larni

erkin va shaffof joylashtirish, qayta taqsimlash va sertifikatlash to'g'risida ma'lumotlar olish imkoniyatini yaratadi.

Tadqiqotda shuningdek, sug'orish amaliyotlarini xaritalash va samaradorlikni oshirish uchun eng yuqori salohiyatga ega hududlarni aniqlash uchun geografik axborot tizimlari (GIS) ishlatildi. Fermerlar bilan olib borilgan muhokamalar ularning muammolari va kutgan natijalari haqida qimmatli ma'lumotlarni berdi. Ushbu usullar klasterlarning faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi miqdoriy tendensiyalar va sifatli jihatlarning har tomonlama tushunilishini ta'minladi.

Samarqand viloyati misolida paxta klasterlarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish yo'llari

1. Qishloq xo'jaligi amaliyotlarini takomillashtirish

- Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish: Tomchilatib sug'orish, sun'iy yo'ldosh orqali kuzatuv va tuproq tahlili kabi texnologiyalar yordamida suv va o'g'itlardan samarali foydalanishni ta'minlash.

- Ekin turlarini diversifikatsiya qilish: Tuproq unumdorligini oshirish va daromadni ko'paytirish uchun mos ekinlar (masalan, dukkakli ekinlar) bilan qo'shib ekish.

- Yuqori hosilli navlar: Mintaqaga mos keladigan kasalliklarga chidamli va yuqori hosilli paxta navlarini ko'paytirishni targ'ib qilish.

2. Suv resurslarini samarali boshqarish

- Sug'orish infratuzilmasini yaxshilash: Sug'orish kanallarini ta'mirlash va ulardagi suv yo'qotishlarini kamaytirish.

- Suvni tejash usullari: Qishloq xo'jaligi xodimlarini suvni tejash bo'yicha samarali usullarga o'rgatish.

- Raqamli suv monitoringi: Suvning adolatli taqsimlanishini ta'minlash va samarali foydalanish uchun IoT texnologiyalaridan foydalanish.

3. Qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlarni ishlab chiqish

- Qayta ishlash zavodlarini tashkil etish: Klasterlar ichida paxta tozalash, yigirish va to‘qimachilik fabrikalarini qurish orqali qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish va xomashyo eksportini kamaytirish.

- Yon mahsulotlardan foydalanish: Paxta chigitidan yog‘ ishlab chiqarish va paxta poyasidan bioenergiya yoki qog‘oz ishlab chiqarishda foydalanish.

4. Moliyaviy va institutsional yordam

- Kredit olish imkoniyatlari: Fermerlar va kichik korxonalariga texnologiyalarni yangilash va infratuzilmani rivojlantirish uchun past foizli kreditlar va grantlar berish.

- Subsidiya va rag‘batlantirish tizimi: Suvni tejash va organik paxta yetishtirish kabi barqaror amaliyotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun davlat subsidiyalarini joriy etish.

- Davlat-xususiy sheriklik (PPP): Paxta sektorini modernizatsiya qilish uchun xususiy investorlar, davlat idoralari va ilmiy muassasalar hamkorligini rag‘batlantirish.

5. Bozor aloqalarini yaxshilash

- Eksportni diversifikatsiya qilish: Xalqaro savdo ko‘rgazmalarida ishtirok etish va yangi bozorlarni rivojlantirish orqali an’anaviy xaridorlardan tashqari bozorlarni kengaytirish.

- Elektron savdo platformalari: Fermerlar va qayta ishlovchilarni xaridor va yetkazib beruvchilar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘lovchi raqamli platformalarni yaratish.

- Premium bozorlarga sertifikat olish: Organik yoki adolatli savdo (Fair Trade) sertifikatlarini qo‘lga kiritib, yuqori daromadli bozorlarni egallash.

6. Salohiyatni oshirish va bilim almashinuvi

- Trening dasturlari: Fermerlarga zamonaviy dehqonchilik usullari va resurslardan samarali foydalanish bo‘yicha seminarlar va dala maktablarini tashkil etish.

- Ilmiy-tadqiqot faoliyati (R&D): Qishloq xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlikda hududga xos echimlarni ishlab chiqish.

- Maslahat xizmatlarini kuchaytirish: Fermerlarga amaliy yordam ko‘rsatish uchun qishloq xo‘jaligi maslahatchi xizmatlarini rivojlantirish.

7. Barqarorlikni targ‘ib qilish

- Zararkunandalarga qarshi integratsiyalashgan boshqaruv tizimi (IPM): Biologik usullar va zararkunandalarga chidamli navlar yordamida kimyoviy pestitsidlardan foydalanishni kamaytirish.

- Organik paxta yetishtirish: Organik paxta ishlab chiqarishni rag'batlantirish orqali global talabni qondirish va atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish.

- Iqlimga chidamli usullar: Qurg'oqchilikka chidamli navlarni joriy etish va suvni tejash texnologiyalarini yaxshilash orqali iqlim o'zgarishiga moslashish.

8. Siyosat va me'yoriy-huquqiy islohotlar

- Yerni konsolidatsiya qilish: Ixtiyoriy ravishda yerni yiriklashtirishni qo'llab-quvvatlash orqali ishlab chiqarish hajmini oshirish va mexanizatsiyalashni ta'minlash.

- Shaffof narx belgilash tizimi: Fermerlarni rag'batlantirish va vositachilar tomonidan ekspluatatsiyani oldini olish uchun adolatli narx siyosatini amalga oshirish.

- Byurokraziyani soddalashtirish: Paxta klasterlariga xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb qilish uchun ma'muriy jarayonlarni soddalashtirish.

9. Paxta-to'qimachilik integratsiyasini kuchaytirish

- Klaster ichida paxta yetishtirish, tozalash, yigirish, to'qish va kiyim-kechak ishlab chiqarish tarmoqlarini vertikal integratsiya qilishni rivojlantirish.

- Mintaqada transport xarajatlarini kamaytirish va investitsiyalarni rag'batlantirish uchun maxsus iqtisodiy zonalar (SEZ) tashkil etish.

10. Monitoring va baholash

- Klaster bo'yicha hosildorlik, resurslardan foydalanish va moliyaviy ko'rsatkichlarni kuzatib borish uchun kuchli ma'lumotlar boshqaruvi tizimini joriy etish.

- Ko'rsatkichlar asosida strategiyalarni muntazam ravishda ko'rib chiqish va ishtirokchilarning fikr-mulohazalariga asoslanib o'zgarishlar kiritish.

Ushbu strategiyalarni qo'llash orqali Samarqand viloyatidagi paxta klasterlarining iqtisodiy samaradorligini oshirish, ish o'rinlarini yaratish va global paxta bozorida raqobatbardosh mavqega ega bo'lish mumkin.

Natijalar paxtachilik klasterlarining iqtisodiy samaradorligini oshirishda zamonaviy texnologiyalar va infratuzilmaning muhim rolini ta'kidlaydi. Tomchilatib va yomg'irlatib sug'orish kabi ilg'or texnikalarni joriy etish suv iste'molini sezilarli darajada kamaytirib, hosildorlikni oshirishi mumkin. Kooperativ tarmoqlarni tashkil etish moliyaviy va logistika muammolarini hal qilib, kichik fermerlarga resurslarni birlashtirish va bozorga samarali kirish imkoniyatini yaratishi mumkin.

Bundan tashqari, siyosat choralari quyidagilarni ustuvor yo'nalish sifatida belgilashi lozim:

Texnologiyalarni qabul qilish: Yuqori hosil beruvchi urug' navlari va aniq qishloq xo'jaligi texnologiyalarini rag'batlantirish uchun subsidiya va trening dasturlarini joriy etish.

Moliyaviy inklyuziya: Fermerlar va klaster menejerlari uchun past foizli kreditlar va moliyaviy xizmatlarga kirishni kengaytirish.

Infratuzilmani rivojlantirish: Bozorga kirishni yaxshilash va hosildan keyingi yo'qotishlarni kamaytirish uchun yo'llar, saqlash inshootlari va qayta ishlash punktlarini takomillashtirish.

Davlat-xususiy sheriklik: Innovatsiyalar va investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun davlat tashkilotlari, xususiy korxonalar va ilmiy-tadqiqot institutlari o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish.

Xulosa

Samarqand viloyatidagi paxtachilik klasterlarining iqtisodiy samaradorligini oshirish ko'p qirrali yondashuvni talab etadi. Asosiy tavsiyalar quyidagilardan iborat:

Barqaror amaliyotlarni rag'batlantirish: Ilg'or sug'orish tizimlari va ekologik jihatdan qulay qishloq xo'jaligi amaliyotlarini hukumat dasturlari orqali rag'batlantirish.

Кооператив тuzilmalarni mustahkamlash: Resurslarni birlashtirish va kichik fermerlar uchun muzokaralarda kuchliroq mavqega ega bo'lish imkoniyatini yaratish uchun kooperativ tarmoqlarni tashkil etish va qo'llab-quvvatlash.

Infratuzilma investitsiyalari: Transport, saqlash va qayta ishlash inshootlarini rivojlantirishni ustuvor yo'nalish sifatida belgilash.

Bozorni diversifikatsiya qilish: Klasterlar uchun daromad manbalarini ko'paytirish maqsadida yangi eksport bozorlari va qo'shimcha qiymatli mahsulot imkoniyatlarini o'rganish.

Siyosatni isloh qilish: Kreditlardan foydalanishni osonlashtiradigan, byurokratik to'siqlarni kamaytiradigan va xususiy sektor ishtirokini rag'batlantiradigan tartibga soluvchi choralarni amalga oshirish.

Doimiy monitoring: Klasterlarning faoliyatini kuzatish va muntazam audit va fikr-mulohazalar mexanizmlari orqali takomillashtirish uchun kuchli tizimlarni rivojlantirish.

Ushbu choralar samarali amalga oshirilsa, paxtachilik klasterlarining barqaror rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shishi va barcha manfaatdor tomonlar uchun iqtisodiy foyda keltirishi mumkin. Samarqand viloyati O'zbekistonning boshqa hududlari uchun namunali model sifatida xizmat qilib, paxtachilik sohasida milliy taraqqiyotni ta'minlashga ko'maklashishi mumkin.

Adabiyotlar.

1. Указ Президента Республики Узбекистан, от 10.01.2023 г. № УП-2 «О мерах по поддержке деятельности хлопково-текстильных кластеров, коренному реформированию текстильной и швейно-трикотажной промышленности, а также дальнейшему повышению экспортного потенциала сферы»
2. Постановления Кабинета Министров Республики Узбекистан № 397 «О мерах по дальнейшему развитию хлопкового текстильного производства» 22 июня 2020 г

3. Сейтниязов, С. П. (2020). Агропромышленный кластер и особенности регионального развития. In Экономический рост: управление и организация (pp. 75-77).
4. Система экономических отношений в налаживании деятельности дополнительных отраслей в фермерских хозяйствах Форум молодых ученых 4(68) 2022 117-120 стр.